

Steinmacher Dóra

Nyelvjárási attitűdök egy dunántúli általános iskolában

Kedves Olvasók!

Lőrincze Lajos nyelvész neve nem ismeretlen a magyart tanító pedagógusok és sok laikus előtt sem. Szülőfaluja, a Veszprém megyei Szentgál számos rendezvénnyel emlékezik meg róla rendszeresen, és a nevét viselő helyi általános iskola közössége is méltó módon tiszteli a munkássága előtt. Emlékének ápolását az intézmény pedagógiai programjába is belefoglalta, és az anyanyelvi nevelést kiemelt feladatként kezeli. Minden év novemberében megrendezik a Lőrincze-napokat, amely 2008 óta már egy egész hetet kitöltő programsorozattal színesíti az iskolai életet. A tematikus hét fókuszában a nyelvjárások állnak, a tanulók anyanyelvi vetélkedőkön, helyesírási és szövegértési versenyeken vehetnek részt, miközben megismerkedhetnek Lőrincze életével és munkásságával. Ezt az iskola kiállítása is segíti (Kővári–Vida 2015: 30–38).

Az intézményt tehát a tudatos attitűdformálás jellemzi a területi nyelvváltozatokat illetően, ezen belül pedig a helyi sajátosságok megismertetésére is nagy hangsúlyt fektetnek. Mindezekből kiindulva azt feltételeztem, hogy a településen, amely a közép-dunántúli–kisalföldi nyelvjárási régióban helyezkedik el, az átlagosnál jóval tudatosabb nyelvhasználók élnek. Ezt empirikus vizsgálattal kívántam igazolni, amelyhez a Szentgáli Lőrincze Lajos Általános Iskolában gyűjtöttem adatokat. Kutatásom célja a nyelvi variabilitás tudatosulásának a meghatározása, a változatokhoz fűződő attitűdök feltárása és mindezek nyelvhasználatra gyakorolt hatásának a vizsgálata. Arra a kérdésre keresem a választ, hogy mennyiben befolyásolja a nyelvhasználatot az egyén szubjektív viszonyulása a standardhoz és a regionális változatokhoz, illetve hogy az mennyiben múlik az iskolai nevelésen és a tanárok hozzáállásán. Ehhez minden korosztályra kiterjedő felmérést kívánok végezni a településen. Jelen cikk a 18 év alatti szentgáliak attitűdjeit mutatja be. A vizsgálatban 52 gyermek vett részt (a legfiatalabb beiratkozott tanuló 9, a legidősebb 16 éves). A következőkben az általuk kitöltött kérdőívek eredményét mutatom be.

A kérdőívekhez a kapcsolódó szakirodalom bizonyos elemeire támaszkodtam (ÚMNYA.; Strelí 2007a és b; Boros 2010). A kérdőív a nyelvhasználati szinterek és a nyelvjáráshoz fűződő attitűd kapcsolatáról faggatja az adatközlőket egy szókészlettel bővítve. Ezt egy tanítással, illetve egy nyelvjárási hangfelvételekkel kapcsolatos kérdéscsoporttal is kiegészítettem.

Emellett interjúkat készítettem az iskola magyartanáraival, amelyek elemzésével azt vizsgáltam, miként építik be az oktatási-nevelési folyamatba a nyelvváltozatok témakörét, milyenek érzékelik a gyermekek nyelvhasználatát, hogyan kezelik a nyelvjárársban beszélő diákokat, és hogy mi a véleményük a nyelvjárársok stigmatizációjáról. A kettős vizsgálattal az volt a célom, hogy összevegyem: mennyire befolyásolhatja a tanítás a gyermekek nyelvjárársokhoz való viszonyulását.

Szerettem volna megtudni, hogy a megkérdezettek tisztában vannak-e saját nyelvváltozatuk más nyelvváltozatoktól való különbségeivel. A tanulók 88,5%-a szerint beszélnek a településen tájszólásban, és ezt tájszavakkal, valamint nyelvjárási jelenségekkel is alátámasztották. Néhány példa: *tepszi* 'tepsi', *csollyány* (és egyéb formái) 'csalán', *firhang* 'függöny', *ókula* 'szemüveg', *vánkos* 'párna', *csipke*, *bicske* 'csipkebogyó', *dunyha* 'takaró', *szelence* 'orgona', illetve a *nákolás* (például *innák*) és a zárt *ë* használat (például a *tejföl* és *melegítő* szóban).

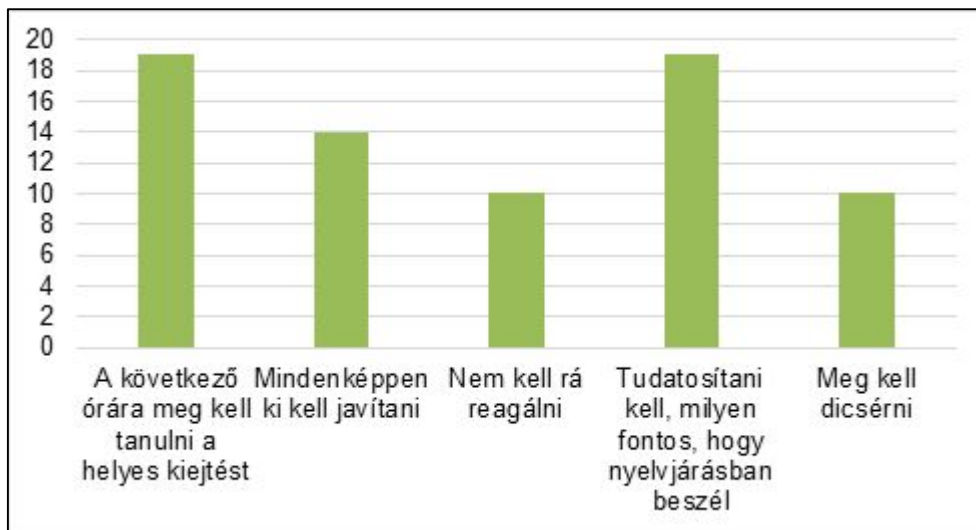
Azt, hogy mennyire tetszik az adatközlőknek a szentgáli beszédmód, hogy mennyire tartják fontosnak a nyelvjárásokat, illetve azt, hogy mennyire sajnálnák, ha megszűnne a településen a nyelvjárási beszédmód, egy 1-től 5-ig terjedő skálán jelölhették be. A gyermekek döntő többségének (85%) tetszik a helyi beszédmód (azaz az 5. és a 4. fokozatot jelöltek), mert a nagyszüleikre, dédszüleikre emlékezteti őket, és büszkéek arra, hogy rokonaik vagy ők maguk tájszólásban beszélnek. Fontosnak tartják azt is, hogy ne haljon ki a nyelvjárásuk. Összességében a diákok több mint fele (67%) tartja fontosnak (5., 4.) a nyelvjárásokat. Ezt azzal indokolták, hogy nem tudnának nélküle beszélni, mert ezáltal őrzik meg a magyar nyelvet, és öröközik tovább, illetve ez különböztet meg egy települést a másiktól. A fiatalok 77%-a sajnálná (5., 4.), ha megszűnne a nyelvjárási beszédmód Szentgálon, mert szerintük ez teszi a falut egyedivé, ezzel „ápoljuk a magyar nyelvet”, hozzátartozik a település kultúrájához, és többen említették Lőrincze Lajos alakját is.

A kerettanterv (KT) 8. osztályban javasol hét tanórát a nyelvváltozatokkal való foglalkozásra, viszont a megkérdezett általános iskolások 62%-a (vagyis az alsóbb évfolyamok több tanulója is) úgy emlékszik, hogy tanult már a nyelvjárásokról az iskolában. Az órák, amelyeken találkoztak a kérdéssel: olvasás, írás, magyar nyelv és irodalom, hon- és népismeret, környezet- és természetismeret, földrajz, valamint a Lőrincze-héten.

A szentgáli pedagógusok fontosnak tartják a tudatos pozitív attitűdformálást. Például 5. osztályban irodalomórán hangoskönyvek segítségével mutatják be a nyelvjárásokat, az anyanyelvi órán pedig a nyelvjárási fonémákat is beemelik a helyesírási alapelvek témakörébe. Környezetismeret-órán az élővilág nyelvjárási megnevezésével is foglalkoznak, hon- és népismereti órán pedig a népszokásokkal. Nagy szerepet játszik az attitűdformálásban a Lőrincze-hét, továbbá a diákok minden évben ellátogatnak Szentgál testvértelepülésére, a székelyföldi Kézdiszentlélekre. Itt szintén megfigyelhetik a helyi nyelvjárási jellegzetességeket, amelyeket aztán kiselőadások formájában mutatnak be társaiknak.

Noha a tanulók fele úgy vélekedik a magyartanár szerepéről, hogy bizonyos mértékig ki kell javítania a nyelvjárási beszédet, sokan a pozitív visszajelzés különböző formáit is várják a tanáraiktól a jelenséggel kapcsolatban (1. ábra). Az iskola magyartanárai úgy nyilatkoztak, hogy csak a nyelvjárási háttérű helyesírási és nyelvhelyességi hibákat javítják ki, a szóban elhangzókat nem. A magyartanárok az iskolában úgy érzékelik, hogy a gyermekek változó mértékben hozzák magukkal a nyelvjárásiasságot. A diákok önbevallása szerint 14%-uk számára a nyelvjárási beszéd a természetes. Azok, akik beszédét nem vagy kevésbé jellemzik regionalizmusok, nem tartják kellemetlennek másoktól hallva, de észlelik a különbséget. A magyartanárok úgy vélik, falun egyáltalán

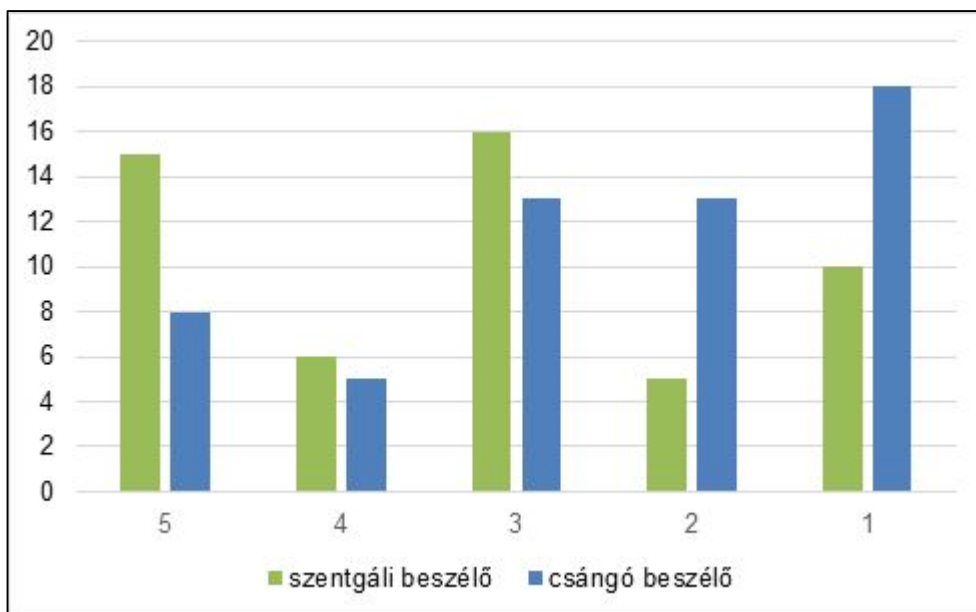
nem megbélyegzett a nyelvjárás, a városokban viszont már előfordul, ezért feladatuknak érzik, hogy felkészítsék a tanulókat arra, hogy ha középiskolai tanulmányaik miatt több kapcsolatuk lesz valamelyik várossal, ahol kellemetlenségek érhetnek majd őket a beszédük miatt, akkor se szégyelljék majd nyelvjárásukat.

1. ábra

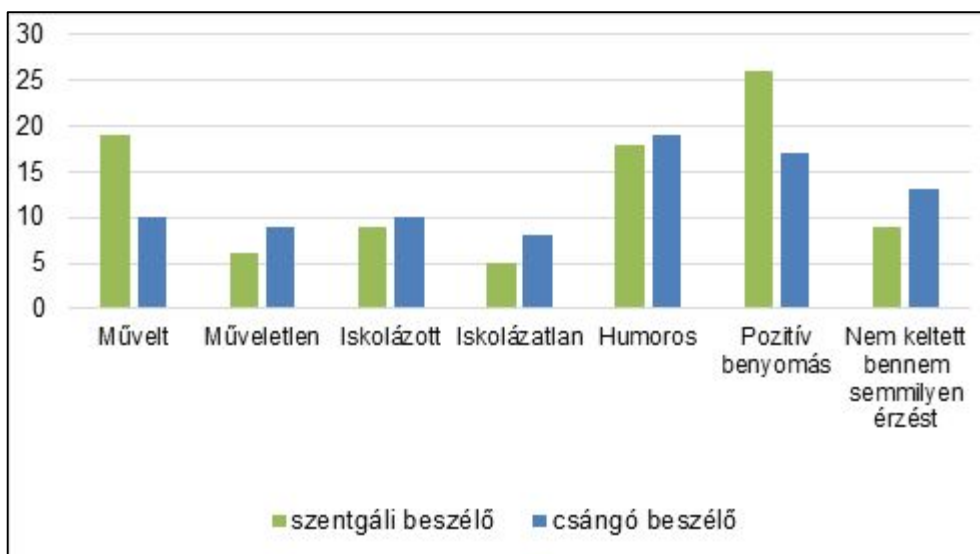
A tanulók elvárásai a magyartanár hozzáállásáról a nyelvjárási beszédhez (N = 52)

Az iskolában történő szemléletformálás eredményét, illetve az érzelmi motiváció tesztelését hangfelvételhez kapcsolódó szubjektív véleménynyilvánítással vizsgáltam. Az egyik hangfelvételen egy szentgáli, a másikon egy csángó adatközlő beszédét hallhatták a gyerekek, majd kérdéseket tettem fel nekik, amelyekre ötfokozatú skálán (2. ábra), illetve megadott lehetőségek kiválasztásával (3–4. ábra) felelhettek. A diákok természetes módon nagyobb százalékban találták szimpatikusnak, műveltnek a saját nyelvjárásukon beszélő adatközlőt, összességében azonban nincs kiugró különbség a két beszélő megítélése között, az adatközlők nagyobb része alapvetően mindkét beszélőhöz pozitívan vagy semlegesen viszonyult.

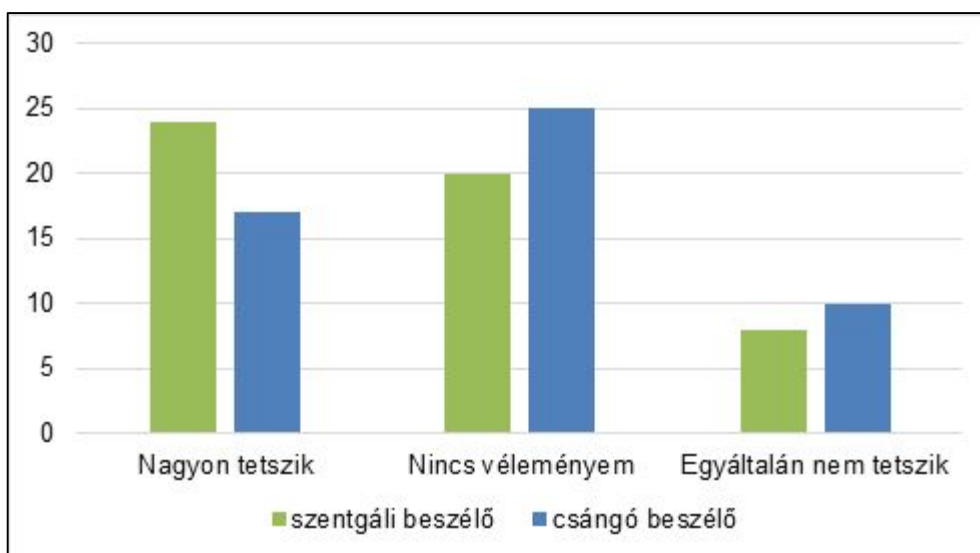
2. ábra

Lennél a beszélő barátja? (N = 52)

3. ábra

Milyen érzékeset keltett benned a beszélő? (N = 52)

4. ábra

Mi a véleményed az elhangzott szöveg nyelvezetéről? (N = 52)

A vizsgálat alátámasztotta a feltevést: Lőrincze Lajos szülőfalujában a területi nyelvváltozatok nagyfokú presztízse tapasztalható. A helyi diákok jóval tudatosabb nyelvhasználók többi kortársukhoz képest, többnyire pozitívan viszonyulnak a nyelvjárásiassághoz, amelyhez az iskola tevékenysége is hozzájárul. A magyartanárok és a gyermekek egymástól függetlenül adott válaszai szinkronban vannak egymással. Úgy gondolom, az iskola pedagógiai programjában szereplő pozitív attitűdformálás a nyelvjárásokat illetően sikeres. Mind a gyermekek, mind a magyartanárok kiemelkedően fontosnak tartják a nyelvjárás megőrzését, hiszen „úgy is támogatni kell a nyelvnek a fennmaradását, hogy a beszélőkben pozitív képet alakítsunk ki a nyelvükről” (Kiss 2001: 218).

Üdvözlettel:

Budapest, 2019. január 31.

Steinmacher Dóra

magyar–német és nemzetiségi német osztatlan tanári szakos hallgató

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Irodalom

- Boros Ildikó 2010. Mit tudnak a veszprémi nyolcadikosok a nyelvjárásokról? In: Hári Gyula – H. Tóth Tibor (szerk.) *Regionalitás és nyelvjárásosság Veszprém megyében*. Pannon Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék. Veszprém. 59–63.
- Kiss Jenő (szerk.) 2001. *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó. Budapest.
- Kővári Zsanett – Vida Marianna 2015. Így őrizzük emlékét a szülőfaluban, Szentgálon. In: *Lőrincze- emlékkönyv születésének 100. évfordulójára*. Veszprémi Eötvös Károly Megyei Könyvtár. Veszprém.
- KT 2012 = Kerettanterv az általános iskola 5–8. évfolyamára. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet. <http://kerettanterv.ofi.hu> (2018. május 10.)
- Streli Zita Ágnes 2007a. A nyelvjárások megjelenése a nyelvtankönyveinkben. In: Kuna Ágnes – Veszelszki Ágnes (szerk.) *Félúton 3. A harmadik Félúton konferencia (2007) kiadványa*. ELTE. Budapest. 274–286.
- Streli Zita Ágnes 2007b. A székesfehérvári székelyek és a szlavóniai csángók – avagy mit tudnak a középiskolások a nyelvjárásokról. In: Guttmann Miklós – Molnár Zoltán (szerk.) *V. Dialektológiai szimpozium. Szombathely, 2007. augusztus 22–24.* Berzsényi Dániel Főiskola BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék. Szombathely. 244–251.
- ÚMNYA. 2007–2012 = Új magyar nyelvjárás atlasz. MTA–ELTE Geolingvisztikai Kutatócsoport. Kutatásvezető: Kiss Jenő. Budapest. <http://umnya.elte.hu> (2018. április 3.)

Steinmacher, Dóra: Attitudes towards dialects in a primary school in Transdanubia

Az írás szerzőjéről

Steinmacher Dóra

egyetemi hallgató
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar, Budapest

steinmacherdora96[kukac]gmail.com